MEDLEMSBLAD
for
AUSTMARKA
HISTORIELAG

Nr 4. September 1979

NYTT FRA LAGET

Samrådingsmøte på Glomdalsmuseet 5. mai 1979.

46 deltakere fra hele Hedmark møtte. Åge Sørmoen og Rolf Amundsen møtte for laget vårt. Hvert lag presenterte seg, og fortalte hvilke oppgaver de arbeidet med.

Noen viktige organisasjoner utenom historielagene:
Solør Slektshistorielag, v/Birger Nesholen, har til oppgave å hjelpe slektsforskere med å skaffe opplysninger fra Statsarkivet. De har mikrofilmapparat. Laget ble stiftet 1939.

Årbok for Glåmdalen. Håvard Skirbekk fortalte om sitt virke for årboken. I år kommer den ut som 38. årgang med samme forfatter. Det var kanskje en ide å skaffe noen av disse til laget.

Statsarkivet på Hamar. Jan H. Olstad fortalte hva Statsarkivet har å by på av arkivstoff. Han fikk bl.a. spørsmål om når grensen for "nytt" stoff skal bli flyttet. Den er nå 1900. Det var noe ikke Statsarkivet kunne flytte automatisk. Saken må opp i regjeringen, og det er den som holder igjen.

Norsk lokalhistorisk Institutt. Leif T. Andresen fortalte om dets arbeid. Det ble opprettet i 1955, og har som formål å fremme lokal- og regionalhistorisk arbeid. De gir hjelp, råd og rettledning bl.a. ved utarbeidelse av by- og bygdebøker. De arrangerer også kurs og seminarer, og utgir forskjellige publikasjoner. Laget fikk 4 hefter, og vi kjøpte "Skatte - matrikkelen 1647 Hedmark fylke", som kostet 51 kr. Instituttet kan også være til stor hjelp ved fotoregistrering.

Det ble vedtatt å holde flere slike møter i fremtiden.

Utgiftene for laget var 140 kr.

Austmarkadagen 23. juni.

Laget hadde fotoutstilling i Bergkollpaviljongen med meget god oppslutning. Det var moro at folk likte det vi hadde stilt ut. Vi fikk noen nye medlemmer, og fikk solgt en del bøker. Vi hadde stilt ut 50-60 bilder.

Utflukt til Finnskogen 7. juli.

Laget hadde en meget vellykket tur til Finnskogen på en av de fineste solskinnsdagene i sommer. Det meldte seg 30 deltakere, som ble kjørt med to busser. Først gikk turen til Finnetunet hvor Dag Råberg viste oss rundt. Siden gikk turen til Bautaen ved Røgden der medbrakt niste ble inntatt. Etterpå loset Juel Stubberud oss fram til Purala og Juhola, to gamle finnegårder som er bevart. Til slutt gikk turen til Kvarntorp i Lekvatnet hvor et meget etterlengtet måltid ble inntatt. Det bestod av motti og flesk med melk.

Bevaring av hus på Varaldskogen.

Historielaget hadde innbudt kulturstyret, Statens Skoger, Rotaryklubben og flere til møte vedrørende restaureringg eller flytting av hus i Nordre Varaldskog til Lebiko. Det ble vedtatt på møtet at husene blir stående. Rotaryklubben har ei bu i Larbekken og en stallåve i Varaldskogberget som skal flyttes til Lebiko. Birger Nesholen fra Gruetunet advarte på det sterkeste mot at hus blir flyttet, det samme gjorde Sverre Østgård fra Finnekulturforeningen. Begge mente at husene mistet mye av sin verdi ved flytting.

Smedhaugen.

I løpet av høsten har huset fått nytt tak. Oskar Eng og Harald Kolbjørnsrud har arbeidet med å rette opp taket, og siden har komiteen for Smedhaugen hjulpet til. Styret var på befaring 12. september. Det mangler vindskier, de må settes på før vinteren.

Beretning til Samvirkelagsjubileet.

Åge Sørmoen har arbeidet med denne saken helt alene. Han har gjort en god jobb, som det må gis honnør for. Han leste opp beretningen på jubileumsfesten på Skytterhuset lørdag 15. september. Trass i husbygging og jordbruksarbeid har han fått fatt i stoff til en meget bra beretning.

Dugnad på Løvåsen, Brandval Finnskog.

Lørdag 1. september var laget, representert ved Åge Sørmoen, Henry Tangen og Rolf Amundsen, på dugnad på Løvåsen. Der står en meget fin stallåve, trolig bygd i 1818. Den manglet tak, og kulturstyret bevilget penger til takplater mot at historielagene på Austmarka og Kongsvinger sto for arbeidet. Oppslutningen fra Kongsvinger var meget dårlig, men takket være Juul Holen og Birger Nesholen gikk arbeidet bra unna.

Gammaldans på Varald Samfunnshus.

Det ble bestemt å holde fest på Varald Samfunnshus lørdag 3. november hvis det ikke kolliderer med andrenfester, og hvis musikk kan skaffes.

BYGDEBOKA

Når en leser denne boka, må en bli imponert over det store arbeidet som er nedlagt her. Resultatet er etter min mening blitt en ypperlig bygdebok. At det forekommer enkelte feil, ufullstendigheter og uklare ting, må ikke overskygge dette. Men for ettertida mener jeg det er viktig at slike ting blir påpekt så fort de blir oppdaget, og at mulige rettinger og merknader blir tatt vare på. Jeg tillater meg derfor å komme med nedenstående merknader:

1. Etter omtalen av plassen Nysætra under Karterud står det at den Hans Hansen som

bosatte seg der omkring 1950, var fra Berger søndre i Eidskog. Hans kone het Olea Olsdatter. De føres som foreldre til Karen Hansdatter som var min mormor, gift med Ole Olsen Aaserud - strand og bodde i Bjørnhullet.

Her er det noe som ikke stemmer. Min mor, Inga Bekken, som nå er 87 år, husker godt sin mormor, Olea Nysætra. Det stemmer at hun var gift med en Hans Hansen, men han var fra Larbækvelta på Varaldskogen, ikke fra Eidskog. De bodde i Nysætra. Ser vi så på slektsregisteret til Larbækvelta, finner vi at Hans Hansen derfra i 1850 ble gift med Olea Olsdatter Nybyggerud (plass under Østgården). Det er mulig de har bodd i Nybyggerud før de kom til Nysætra, for min bror, Ivar Bekken, kan godt huske at det på koppevaksineattesten til mormoren vår sto Karen Hansdatter Nybyggerud.

Hvordan Hans Hansen fra Berger søndre i Eidskog og kone Olea Olsdatter skal plasseres her, vet jeg ikke, men hvis de har eksistert og har bodd på Nysætra, må det ha vært før mine oldeforeldre kom dit. De oppgitte fødselsdatoer for de to ekteparene er heller ikke de samme. Navnene er de samme, men mine oldeforeldre som bodde på Nysætra, var fra Larbækvelta og Nybyggerud.

2. Så navnet til bureiseren på Tangen søndre under Fagernes. Side 541 er han kalt Torbjørn Gundersen Skullerud. Det skal være Gulbrandsen, for ser en på side 437, finner en at han var sønn til Inger Torbjørnsen Skullerud og Gulbrand Amundsen Solberg. De satt som leilendinger på en del av Skullerud.

3. Ingeborg Hansen Karterudbraaten på side 664 skal være Katrinebraaten. På side 414 er hun kalt Kristinebraaten.

Det var det jeg hadde denne gang. Hvis det er

av interesse, kan jeg komme tilbake med enkelte ting senere.

En ting har jeg sterkt ønsket meg under lesingen av denne boka. Det er et kart over Austmarka som viser de opprinnelige grensene mellom de gamle matrikkelgårdenes eiendommer, og med de gamle husmannsplassene inntegnet.

Gunnar Bekken.

KJÆRSAGA

Kjærsaga på Austmarka var omkring århundreskiftet en arbeidsplass av store dimensjoner etter datidens forhold. Bare antallet av de som var inne på saga var omkring førti personer, og i tillegg arbeidet det mange med kullbrenning. Noen personer hadde også sin jobb i sjøen med sortering av tømmer og sopping av dette. Dette med sopping er vel noe ukjent for mange, men det foregikk på den måten at man la en flo med tømmer slik at det ble en slags flåte av det. Deretter la man bord eller bakhon tversover og dro en ny flo på der igjen. I enden av bakhunen satte man en grov kjepp slik at det ikke skulle gli ut. På denne måten kunne man samle mange hundre kubikkmeter tømmer i en sopp. Denne var også lett å manøvrere da hele soppen var stiv som en stokk. Det var helst rotstokken av furu som ble soppet utenfor saga. På den tiden var man nøye på at skuren ikke skulle blåne utover sommeren og furutømmeret ble liggende i sjøen til neste vår. Det meste av skuren foregikk om sommeren etter at tømmeret var fløtt frem.

Det ble regnet som en ære å få være ved Kjærsaga, for der varte arbeidet hele sommeren og til langt på høsten. På den tiden var det lite arbeide å oppdrive og selv om lønnen var dårlig var det aldri noen som klagde, og lønnen var kontant hver fjortende dag.

Det ble arbeidet to skift på saga om sommeren, fra seks om morgenen til seks om kvelden, og da var det et nytt skift som overtok.

Lønna for sagmannskapet var ikke særlig høg, men på den tiden telte det mest for folket at de hadde arbeide. Slike folk som hadde forskjellige jobber fikk 4 øre tylften, sjauerne fikk 4 og et halvt øre og sagmesterne fikk 5 øre. Hadde man en flink sagmester kunne lønna komme opp i 25 kr på fjorten dager. Det var også noen arbeidere som var daglønnet, og her var prisen en krone og åtti øre dagen for 10 timers dag. Bestyreren og maskinisten hadde måneedslønn som var bortimot 80 kroner. Det var stabile tider på den tiden, og disse priser holdt seg på samme nivå i mange år.

Det ble bare hugget grovt tømmer på den tiden og det ble bare gjort 2 stokker av treet. Hugstprisen for dette lange og grove tømmeret var kroner 1.44 for rotstokk og 60 øre for toppstokken. For denne prisen skulle stokken barkes og øyes og det var vanlig at stokkene ble opptil 35 fot lange. Avfallet av sagvirke var et problem idet det ikke var mulig å få solgt ved, og man prøvde mange måter å få omsatt det på, men tilslutt brente man kull av det, for det var salgsvare.

Foruten de som hadde sitt arbeide på saga var det også mange andre som hadde sin vesentlige næring av sagbruket. Det var alle de småbrukere som hadde hest og kjørte tømmer og planker. Plankene ble kjørt til Åbogen og et lass dit kunne komme opp i fire kroner.

Kjærsaga ble et samlingspunkt om kveldene for unge og gamle og fra Sverige kom det også folk. Her var liv og rørelse og det hørte med til dagens program før man la seg at man var innom Saga og så på livet.

Men tidene skifter, og i 1921 ble storbruket på Austmarka nedlagt. I dag er det bare ruinene som minner om en svunnen storhetstid.

Av de mange personer som arbeidet ved saga ved århundreskiftet er det vel ingen som lever i dag. En av de siste var Andreas Thorsen, og det er også han som er kilden til dette stoff.

Andreas Aafloen.

GARDS - OG SÆTERNAVN

Ved hjelp av gamle og nye kart, og med lokale stedsnavn, kan en finne ut litt om sæterbruket i bygda, som et grunnlag for nærmere undersøkelser.

På et kart fra 1805 finner vi disse navnene fra Skullerud og sydover til Strand, på østsiden av vassdraget: Like sydvest for Skullerud har vi Tostenmoen og Skindermoen, litt lenger syd Jansrud, Haugen og Thorsmoen, videre Svensonmoen (skal vel være Svensmoen) og Gundermoen, så følger Åserud og Strand. Dette kartet er egentlig et veikart med målestokk ca 1 : 50 000, og har nok ikke tatt sikte på å få med alle navn.

På et annet kart fra 1806, i målestokk ca 1 : 10 ooo, finner vi så igjen flere av navnene på sætrer øst på skogen. På et område omtrent ved det nåværende Jansrudvangen har det vært en sætervang med ikke mindre enn 5 sætrer: Svendsmoens sæter, Thorsmoens sæter, Jensmoens sæter, Haugens sæter og Jansrudmoe sæter. De siste har enda en sæter, ca 500 m nordøst for denne gruppen.

Så er det 2 Skullerudsætrer, den ene ved østlandet i Nordre Hærsjøen, der Persvangen lå, og den andre ved det nåværende Skullerudsætra. Litt øst for den sistnevnte finner vi så Tosten- og Skinder moe sæter. Strandsæter finner vi ved det nåværende, og dessuten innerst i Strand-

sætervika i Søndre Hærsjøen. Til slutt i dette strøket har vi Åserud sæter omtrent ved det nåværende.

Grensene for hver sæter er tegnet inn på kartet, det største området tilhører Åserudsætra. Det går nesten ned til Hærsjøen, og et stykke vest for bekken ved Larsmovangen. Dessuten er det tegnet inn noen små, avgrensede områder, trolig er det utslåtter, kanskje det som i dag er kjent med forskjellige -bråtanavn.

Det eneste stedet i dette området der det ser ut som det er fastboende, er Tålloa. Vi savner altså Åberg, Sarasbråtan, Holtet, Finnbråtan, all bebyggelse i Bekken, og alt nord for Nordre Hærsjøen. Den faste bebyggelsen finner vi øst ved Varalden.

Alle austmarkinger kjenner straks igjen de fleste av disse navnene, og vet at mange av dem er i bruk i våre dager. Noen er imidlertid ukjente for meg, jeg tenker særlig på Tostenmoen og Skindermoen, noen av leserne kan sikkert gi opplysninger om disse.

Det ser altså ut til å ha vært et utstrakt sæterbruk her i bygda. Men utover 1800-tallet ble så sætervangene bebygd som husmannsplasser, for å gi plass til en økende befolkning. En del nye steder ble også tatt opp, men likevel ble det for mange mennesker inne på skogen. Det ble utvandring til Amerika, og folk måtte reise ut for å ta seg arbeid. Vi vet at de dro oppover i Østerdalen, til "Norden", (nordover i Sverige), ja til og med til Russland dro en del i begynnelsen av 1930-åra. Men dette er en annen historie.

Hvis en så ser på stedsnavn med tanke på sæterbruket, kan en finne noen interessante ting. En må da sammenligne med hva en vet om sæterdrift ellers på Østlandet. En gammel vei som krysser bilveien øverst i Heimvangberget, og altså går ned til sjøen, heter Høyvegen. Det ligger nær

å gjette at her ble høyet som var tatt vare på om sommeren, kjørt ned til bygda på vinterføre. Veien går gjennom en bråta som heter Skrikut-bråtan. Var det her de ropte over sjøen for båt-forbindelse? Den etter hvert så kjente Smørholm-en har sikkert sitt navn fra sætertrafikken. Smør og andre varer ble vel fraktet ned i bygda med visse mellomrom. På Smørholmen ble varene kanskje satt ned for avhenting, de lå vel noe tryggere der enn inne på land.

Navnet Heimvangberget er interessant. Det var altså sætrer som ble kalt heimvangene, det navn et kan uten videre oversettes med heimsætrene. Det å ha flere sætrer var vanlig mange steder i landet, de flyttet da innover etter hvert som graset vokste til. Den nærmeste ble kalt heim-sætra. Dette var nok mest vanlig der det var større høydeforskjell, slik at den fjerneste sætra lå høyt til fjells. Hva betyr så dette navnet her? Alt skulle tyde på at det var flere sætrer innover skogen, men hvor lå disse? Jeg har ikke funnet noe svar, så spørsmålet får inn-til videre stå åpent.

Til slutt kan nevnes at uttrykket "vest i sæterne", som jeg har hørt bli brukt av folk øst ved Varalden, altså har sin fulle berettig-else. Det er en talemåte som har holdt seg like til våre dager, lenge etter at den gamle sæter-driften tok slutt.

Finn Åberg.

GAMMEL TRO

Når en skulle slakte grisen, var det best å slakte den når månen var i ny, altså voksende måne, for da ble fleskeskivene større når en stekte dem. Ble grisen slaktet i "nean", som vi sier, ville fleskeskivene krype sammen og bli små i fleskepanna.

MÅ

DA SVENSKE-ANDERS VAR TIL KARLSTAD ETTER SPRIT

I gamle dager var det tungvint her aust ved grensen å få kjøpt seg brennevin, en måtte enten til Kristiania eller Karlstad etter det.

Det var da vanlig at flere la seg sammen og sendte en mann av sted. Det ble da oftest Svenske-Anders de sendte av gårde. Han var viden kjent for sine vitser og historier, og sin enestående evne til å få kontakt med folk, rike som fattige.

En gang gikk han til Charlottenberg og tok toget til Karlstad for å kjøpe sprit. Det var 96 % å få kjøpt den gang.

Det var langt på dag da han kom fram, og køen var lang ved "polet". Han skjønte straks at det ikke var noen sjanse for ham, for han var bakerst i køen. Men Svenske-Anders var ikke borte, han. Han hilste på de som sto foran ham og fortalte historier, og alle ble inter-esserte og ville høre. Han hilste og pratet seg lenger og lenger fram i køen, og snart var han fremst. Så ble døra åpnet for en ny pulje, og der var da Svenske-Anders med. Han fikk kjøpt den spriten han skulle ha, og mens han var inne, kom plakaten på døra: "Lukket", så i dette tilfelle kom historiene hans til god nytte.

Da han kom tilbake til Kjerret, satt alle der og ventet på ham, og det ble sikkert muntert da han fortalte om turen. Og det ble sikkert mange muntre historier utover i de små timer.

Fortalt av Ludde Søderlill.

M E D L E M S M Ø T E

holdes den 7. oktober kl. 15.00 på Biblioteket, Austmarka.

Som foredragsholder har vi fått tak i Birger Nesholen fra Gruetunet. Han vil særlig fortelle om hvordan en best tar vare på gamle hus.

Bevertning.

Vi håper på godt frammøte.

Vel møtt.

Styret.

Utgiver: Austmarka Historielag.

Redaksjon: Finn Åberg
Inkognito terr. 7 B,
Oslo 2
Tlf. 02/44 54 52

Ekspedisjon: Rolf Amundsen
Blåklokkevegen 16
2200 Kongsvinger

Trykt i 100 eksemplarer.